

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 65.012

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/157-4>**Гарькава В. Ф.**кандидат економічних наук, доцент,
Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3033-8515>**Harkava Viktoriia**

Pylyp Orlyk International Classical University

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Питання забезпечення економічної безпеки сьогодні вкрай актуальні. Водночас нині політичні та військові складники статусу нашої держави спираються на не досить надійний економічний базис. Саме тому Україні потрібен ефективний організаційно-економічного механізм забезпечення економічної безпеки на національному і регіональному рівнях. Загрозу економічній безпеці регіонів сьогодні становлять: рекомендації щодо недоцільності державного регулювання макроекономічних процесів навіть за допомогою ринкових важелів; приватизація за відсутності відповідних умов; нерегульована лібералізація зовнішньоекономічної діяльності і, як наслідок, проникнення дешевої неякісної продукції та руйнація національного виробництва; мінізація економіки. Більш раціональна та науково обґрунтована економічна регіональна відносна незалежність приведе до позитивних змін у національній економіці.

Ключові слова: економічна безпека, регіон, стратегія, регіональне управління, цільові програми.

EVOLUTION OF SCIENTIFIC VIEWS ON THE ESSENCE OF THE PROCESS OF ENSURING ECONOMIC SECURITY

The article considers the evolution of views on the essence of the process of ensuring economic security. Issues of economic security are extremely important today. At the same time, today the political and military components of the status of our state are based on an insufficiently reliable economic basis. That is why Ukraine needs an effective organizational and economic mechanism to ensure economic security at the national and regional levels. The strategy of economic security of the region should include: characterization of external and internal threats to economic security as a set of conditions and factors that create security for the vital economic interests of the individual, enterprise, region; determination of criteria and parameters of the state of the economy that meet the requirements of economic security and ensure the vital economic interests of the region; mechanism for ensuring the economic security of the region, protection of its vital interests through the use of all institutions of state power of legal, economic and administrative measures. Potential threats to economic security and sovereignty of Ukraine indicate the need for state intervention, the legitimacy of which is based on three provisions: forms of state regulation is impossible, as ignoring the economic functions of the authorities encounters obstacles associated with ensuring the functioning of the laws of the market; market mechanisms themselves cannot prevent and correct the emergence of economic disparities and economic crisis without appropriate state measures; expanding the arsenal of economic protection enables businesses to conquer new markets, maintain their market shares and protect their scientific, technical and commercial potential. The threat to the economic security of the regions today is posed by recommendations on the inexpediency of state regulation of macroeconomic processes, even with the help of market levers; privatization in the absence of appropriate conditions; unregulated liberalization of foreign economic activity and as a consequence of the penetration of cheap low-quality products and the destruction of national production; shadowing of the economy. More rational and scientifically sound economic regional relative independence will lead to positive changes in the national economy.

Keywords: economic security, region, strategy, regional management, target programs.

JEL classification: E60, N10, Z18.

Постановка проблеми. Питання забезпечення економічної безпеки сьогодні вкрай актуальні, оскільки тільки в економічно небезпечних умовах можливий розвиток будь-якої економічної системи. Україна за географічним положенням є великою європейською державою. Водночас нині політичні та військові складники статусу нашої держави спираються на не досить надійний економічний базис. Саме тому Україні потрі-

бен ефективний організаційно-економічного механізм забезпечення економічної безпеки на національному і регіональному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна безпека є однією з базових проблем, яку досліджують науковці таких установ, як Лондонський Інститут стратегічних досліджень (LISS), Стокгольмський Інститут досліджень безпеки (SIPRI), Національний

інститут стратегічних досліджень Адміністрації Президента України, Національний інститут проблем міжнародної безпеки (Україна), Інститут економіки НАН України та ін. Дослідженням умов забезпечення економічної безпеки регіонів присвячені праці таких учених: В. Тамбовцева, В. Сенчагова, В. Ткаченко, Т. Іванюти, В. Похилока, В. Третяк, А. Татаркіна.

Метою статті є дослідження еволюції наукових поглядів на сутність процесу забезпечення економічної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан економічної безпеки регіонів віддзеркалює особливості трансформаційної економіки України. Практичну реалізацію принципів економічно безпечного господарювання можна простежити за відповідною нормативно-правовою базою забезпечення економічної безпеки регіону.

Сутність економічної безпеки полягає в забезпеченні економічного розвитку регіонів і країни загалом із метою задоволення соціальних і економічних потреб її громадян за оптимальних витрат праці та природоохоронного використання сировинних ресурсів і збереження навколишнього середовища. Сьогодні продовжує формуватися система поглядів на роль та місце економічної безпеки регіону в системі національних відносин, і на державному та регіональному рівнях питання економічної безпеки ще не досить вирішені. Поняття «економічна безпека регіону» є досить новим в лексиконі українських органів територіального управління економікою.

На сучасне розуміння сутнісних властивостей, проявів та індикатори економічної безпеки регіону впливають процеси, які відбуваються в системі господарювання. Зокрема, зміни у відносинах власності значною мірою визначають якісні властивості економічної безпеки. Розвиток відносин власності об'єктивно приводить до зростання розмаїття відносин із приводу економічної безпеки. Володіння власністю та її використання зростаючою кількістю індивідуальних та асоційованих власників сприяє зростанню інтересу не лише до її ефективного використання, отримання особистої або корпоративної вигоди, а й до створення умов для стабільної, безпечної господарсько-економічної діяльності.

Теорія економічної безпеки має свою історію, хоча і не дуже давно. Термін «економічна безпека» був застосований Ф. Рузвельтом у програмах свого уряду щодо виходу з «великої депресії» 1933–1937 рр. Приблизно в той самий період ця категорія була складником програм соціально-економічних перетворень демократичної партії США. Примітно, що саме в період економічного спаду актуалізувалося питання забезпечення економічної безпеки країни. Була розроблена програма «Новий курс», яка поступово вдосконалювалась із року в рік. Економічна безпека розглядалася в контексті національної безпеки. Головними її характеристиками виступали рівновага та стійкість економіки. Фактично досягти цього стану економіки вдалося за допомогою адміністративних реформ. Найголовнішим інструментом виступав план соціально-економічного розвитку [10]. Вже у 1947 р. у США був прийнятий закон «Про національну безпеку», де основною складовою частиною визначалась економічна безпека.

Наукове розроблення проблем національної економічної безпеки активізувалося з кінця ХХ ст. Ваго-

мий внесок у розроблення цієї проблеми зробили такі американські вчені, як Г. Моргентау, Дж. Кеннан та Р.Е. Осгуд, відомі як «реалісти». Головною метою економічної безпеки держави західні автори визначають збереження і зміцнення позицій держави у світовій господарській системі [6]. У визначення економіки безпеки та ідентифікації її показників важливий внесок зробив також американець А.І. Росе, автор виданої у 1991 р. праці «Політична економія оборони». Він виділив в окрему сферу дослідження безпеку політично-економічної діяльності. Подібні міркування можна знайти у праці французького вченого Ж. Абена «Політична економія оборони», який, однак, використовував не поняття «економіка безпеки», а дуже схожу категорію «політична економія оборони».

У напрямі виокремлення та визначення поняття «економіка безпеки» важливий доробок зробили науковці США та Великої Британії. Так, дуже цікавим є визначення сутності терміна «економіка безпеки», яке зробила група американських учених – С. Олвей, Дж. Голден і Р. Келлі – у своїй книзі «Економіка державної безпеки», що була опублікована у 1984 р. [9]. Свій внесок у визначення об'єкта економіки безпеки також зробили Кіт Хартлі і Тод Сандлер у праці під назвою «Довідник оборони. Економіка», виданій у 1995 р., в якій зазначено, що протягом останніх років економіка оборони розширила коло своїх інтересів на немілітарні загрози національній безпеці [6]. Сьогодні кожна держава світу першочерговим завданням ставить забезпечення економічної безпеки в системі національної безпеки.

Окремі концепції забезпечення економічної безпеки реалізовувалися в різних умовах господарювання, перші (США) мали надлишкові або недостатні (Німеччина та Японія у післявоєнний період на початку 50-х років ХХ ст.) ресурси для комплексної самореалізації своїх потреб, інтересів, життєвих установок. Як стратегічна мета економічна безпека навіть у найбільш розвинутих і стабільних країнах все ж таки залишається актуальною, оскільки ті або інші зовнішні дії і загрози зберігаються навіть у цих країнах. Для України актуальним прикладом є моделі нарощування потенціалу економічної безпеки в умовах дефіциту основних ресурсів, що використовуються.

Раніше вважалося, що вдосконалення регіонального управління вимагає вирішення широкого кола проблем із розробленням і впровадженням генеральних схем розвитку галузей, раціоналізацією процедур взаємодії регіональних органів із галузевими міністерствами у процесі техніко-економічного обґрунтування і функціонування регіональних промислових, виробничих і науково-дослідних структур; визначенням науково обґрунтованої системи методів регіонального управління тощо. Проте сьогодні відносно незалежне, самостійне розроблення економічної стратегії регіональних суб'єктів у межах загальнодержавної стратегії є умовою ефективного узгодження складних інтересів і пріоритетів із розвитку економіки країни загалом.

В Україні поняття економічної безпеки офіційно визнано у Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., яка розроблялася відповідно до Конституції України. Концепція національної безпеки України була затверджена Верховною Радою України 16 січня 1997 р. і являє собою офіційну систему

поглядів на її національні інтереси, принципи, засоби реалізації і захист від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Необхідно відзначити, що в ретроспективі економічна безпека як економічна категорія має досить глибокі витоки, які потребують вивчення минулого досвіду як проєкції на сучасність і майбутнє. Актуальність теоретичних досліджень економічної безпеки та розроблення механізму її забезпечення підвищується для України саме в період трансформаційних реорганізацій економіки, реалізація яких повинна бути закінчена в історично короткий відрізок часу. Регіональну економічну безпеку необхідно трактувати в контексті економічного забезпечення національної безпеки країни, а не як локалізований сегмент проблеми захисту державних інтересів.

Стратегія економічної безпеки регіону повинна включати:

– характеристику зовнішніх та внутрішніх загроз економічній безпеці як сукупність умов та чинників, які створюють безпеку життєво важливим економічним інтересам особи, підприємства, регіону;

– визначення критеріїв та параметрів стану економіки, які відповідають вимогам економічної безпеки та забезпечують життєво важливі економічні інтереси регіону;

– механізм забезпечення економічної безпеки регіону, захисту його життєво важливих інтересів на основі використання всіма інститутами державної влади правових, економічних та адміністративних заходів впливу.

У сучасній динамічній моделі української економіки регіональна підсистема проявляє істотну активізацію відтворювальних процесів. Оскільки в результаті переходу економіки до ринкових відносин змінилися канали

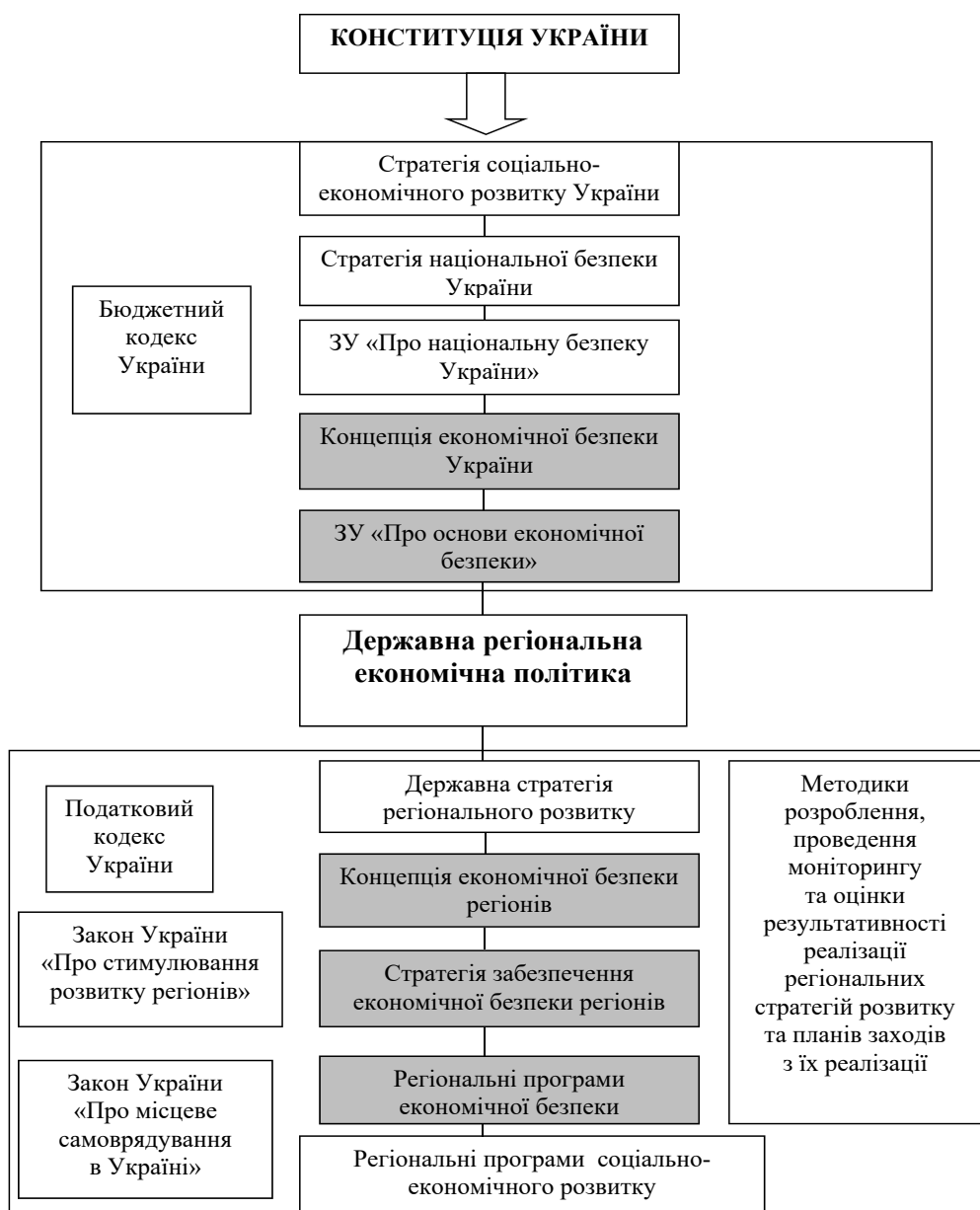

Рис. 1. Нормативне забезпечення у сфері економічної безпеки регіону

Примітка: виділені законопроекти потребують доопрацювання та прийняття

і форми надходження необхідних для розвитку регіонів ресурсів, то перед територіями встала проблема самовизначення в загальній системі відтворювальних зв'язків. Регіональний відтворювальний процес в нових умовах господарювання знаходить якісно нову форму кругообігу матеріально-речовинних, трудових і фінансових ресурсів регіону. Таким чином, програми соціально-економічного розвитку та економічної безпеки регіонів повинні містити принципи раціональної автономії.

Недосконалість правової бази ускладнює реалізацію прогресивних реформ регіональної політики. Назріла необхідність удосконалення нормативно-правової бази забезпечення економічної безпеки регіонів і держави загалом, щоби зробити її більш надійною, всебічною, комплексною, зокрема розробити та прийняти концепції економічної безпеки України та регіонів.

На рівні регіону немає ще комплексного бачення шляхів забезпечення економічної безпеки, вирішуються тільки окремі питання в цьому напрямі. Державна стратегія у напрямі регіональної економічної безпеки повинна здійснюватися на користь досягнення загальної мети національної безпеки на основі прийняття її всіма регіонами країни. Прикладом можуть виступати стратегічні Програми розвитку ООН, де в межах кожного проекту здійснюється залучення громади до розроблення стратегічного плану розвитку території. Передбачено також, що громадськість повинна бути проінформована не лише про досягнення у результаті реалізації проекту, але також і про всі актуальні зміни в процесі.

Позитивний досвід системної оптимізації регіональної політики в межах ЄС зумовлений не тільки

масштабами внутрішніх і зовнішніх фінансових ресурсів, але і такими чинниками, як ефективна макроекономічна і структурна політика; цільовий напрям регіональних асигнувань і жорсткий моніторинг їх використання; використання моделі децентралізації національних систем управління на основі 4-рівневого механізму реалізації регіональної політики, оптимізації розподілу функцій між різними рівнями управління за умови збереження єдиного економічного простору і чіткої взаємодії партнерів; тісна взаємодія органів влади з такими соціальними партнерами, як представники приватного бізнесу, профспілки, засоби масової інформації тощо; підвищення кваліфікації управлінського персоналу як робочих органів влади, так і інших соціальних груп за програмою розвитку управлінської креативності, новітніх методів управління тощо.

Висновки. Загрозу економічній безпеці регіонів сьогодні становлять рекомендації щодо недоцільності державного регулювання макроекономічними процесами навіть за допомогою ринкових важелів; приватизація за відсутності відповідних умов; нерегульована лібералізація зовнішньоекономічної діяльності і, як наслідок, проникнення дешевої неякісної продукції та руйнація національного виробництва; тинізація економіки. Дезінтеграційні процеси, які мають більше політичний характер, становлять реальну загрозу економічній безпеці країни, але, на нашу думку, більш раціональна та науково обґрунтована економічна регіональна відносна незалежність приведе до позитивних змін у національній економіці.

Список використаних джерел:

1. Ткач В.О. Економічна безпека регіону як складова економічної безпеки держави. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2015. Вип. 4(1). С. 113–120.
2. Варналій З. Проблеми та шляхи забезпечення економічної безпеки України. URL: <http://www.rnbo.gov.ua/news/25.html>. (дата звернення: 20.06.2019).
3. Музиченко А.С. Організаційно-економічний механізм стимулювання інноваційної діяльності в АПК. *Економіка АПК*. 2017. № 11. С. 38–43.
4. «Про основи національної безпеки України». Закон України від 19.06.2003 р., № 964-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. (дата звернення: 19.06.2019).
5. Руссо Ж.Ж. Об общественном договоре. Москва: «КАНОН-пресс», 1998. 416 с.
6. Корнійчук Л.Я. «Історія економічних учень». URL: <http://library.if.ua/book/87/6134.html>. (дата звернення: 01.07.2019).
7. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку Київ: Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України, 2016. 48 с.
8. Рузвельт Ф.Д. Беседы у камина. Москва: ИТРК, 2017. 408 с.
9. Ермошенко Н.Н. Определение угрозы национальным интересам в финансово-кредитной сфере. *Экономика Украины*. 1999. № 1. С. 4–12.
10. Афонцев С.А. Национальная экономическая безопасность: на пути к теоретическому консенсусу. *Мировая экономика и международные отношения*. 2016. № 10. С. 30–39.
11. Татаркин А. Экономическая безопасность как объект регионального исследования. *Вопросы экономики*. 1996. № 5. С. 78–89.

References:

1. Tkach V.O. (2015) Ekonomichna bezpeka rehionu yak skladova ekonomichnoyi bezpeky derzhavy [Economic security of the region as a component of economic security of the state]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya «Economika»*, no. 4 (1), pp. 113–120.
2. Varnaliy Z. (2016) Problemy ta shlyakhy zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny [Problems and ways of economic security of Ukraine]. Available at: <http://www.rnbo.gov.ua/news/25.html>. (accessed 20.06.2019).
3. Muzychenko A.S. (2017) Organizational and economic mechanism of stimulation of innovation activity in agroindustrial complex. *Ekonomika APK*, no 11, pp. 38–43.
4. «Pro osnovy natsionalnoyi bezpeky Ukrayiny» (2003) [On the Fundamentals of National Security of Ukraine]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. (accessed 19.06.2019)
5. Russo Zh.Zh. (1998) Ob obshchestvennom dohovore. [About a public contract]. Moscow: «KANON-press», 416 p.

6. Korniychuk L.YA. (2014) Istoriya ekonomichnykh uchen [History of Economic Studies]. Available at: <http://library.if.ua/book/87/6134.html>. (accessed 01.07.2019)
7. Vlasyuk O.S. (2016) Teoriya i praktyka ekonomichnoyi bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku [The theory and practice of economic security in the system of science of economics]. Kyiv, 48 p.
8. Ruzvelt F.D. (2017) Besedy u kamyna [Conversations at the fireplace] Moskov: YTRK, 408 p.
9. Ermoshenko N.N. (1999) Opredelenye uhrozy natsyonalnym ynteresam v fynansovo-kretytnoy sfere [Definition of a threat to national interests in the financial and credit sphere]. *Ekonomyka Ukrainy*, no 1, pp. 4–12.
10. Afontsev S.A. (2016) Natsyonalnaya ekonomycheskaya bezopasnost: na puty k teoretycheskomu konsensusu [National Economic Security: Towards a Theoretical Consensus]. *Mirova ekonomika ta mizhnarodni vidnosyny*, no 10, pp. 30–39.
11. Tatarbyn A. (1996) Ekonomycheskaya bezopasnost kak obekt rehionalnoho yssledovanyya [Economic security as the object of regional research]. *Voprosy ekonomyk*, no 5, pp. 78–89.